

Partitur – læsning og notation

Et partitur udgøres af en samling af normalt alle et musikstykkets enkelte stemmer - vokale som instrumentale.

De enkelte stemmer er noteret i *enkeltsystemer*, der er opstillet oven over hinanden, så de danner et *partitursystem*, således, at den tidsakse, der er knyttet til partitursystemet (og som bekendt forløber fra venstre mod højre), er fælles for alle enkeltsystemerne.

Vi vil her behandle partiturnotationen fra to positioner: 1) at læse et partitur og 2) at notere i et partitur. Her er der selvsagt en række fælles problemstillinger, men også problemstillinger, der er specifikke for hver af de to positioner.

Der knytter sig derudover en række problemfelter til partiturbegrebet (fx værkbegrebet), som vi imidlertid ikke vil komme ind på her.

1. Generelle forhold

Som nævnt findes der såvel forskellige som fælles problemstillinger i forhold til hhv. at skrive og læse et partitur.

En af de afgørende forskelle er, at der ved partiturnotation tilstræbes at overholde en nutidig konvention, mens der ved partiturlæsning må tages hensyn til den historiske kontekst. Fx kan man i ældre partiturer komme ud for at skulle læse horn i en række forskellige stemninger, mens man i dag udelukkende noterer for det moderne F-horn.

1.1 Tidsakse - takt

Tidsaksen, der er knyttet til partitursystemet, er fælles for alle enkeltsystemerne. Dette kommer til udtryk i fælles taktstreger og betyder, at taktslag (samt de tilhørende noder, pauser og underdelinger), der falder på samme tid står lodret over/under hinanden.

Musikkens tidsmæssige forløb udmåles vha. (takt)slag og takter. Den enkelte takt afgrænses af taktstregerne på begge sider, antallet og værdien af taktslaget er angivet som hhv. tæller og nævner i en brøk (uden brøkstreg), placeret i første partitursystem, lige efter nøgle og faste fortegn. Taktarten angives kun denne ene gang i musikstykket, med mindre den skifter.

Notationen af det enkelte instrument afhænger af, om det er et transponerende, et oktaverende eller et ikke-transponerende instrument samt hvilken partiturstype, der er tale om.

1.2 Instrumentale/vokale stemmer i partituret

I venstre side af partituret angives, hvilket instrument / vokale stemmetype (i musikdramatik hvilken person), der er noteret i de enkelte systemer. Dette udelades dog, hvor det synes indlysende (fx strygekvartet).

I partiturer med flere instrumenter af samme type er det af pladmæssige årsager almindeligt, at notere dem i samme system; i så angives fald fordelingen tydeligt,

1.2.1 Angivelser, der er fælles for alle eller for en gruppe

Over partitursystemet (eller over en større gruppe, fx strygerne) angives tempo og evt. generel karakter samt volte-angivelser. Her skrives endvidere tegnene ♩ og ♩ (*segno* og *coda*) samt *Fine*. Under partitursystemet anføres D.C. og D.S. (*Da Capo* og *Dal Segno*)

1.2.2 Angivelser i det enkelte system

I det enkelte system angives nøgle og faste fortegn på hver systemlinje. Over systemet angives div. spilleanvisninger, under systemet angives dynamik - for vokale stemmer dog over, idet teksten står under systemet.

1.3 Reducerede systemer

Det er almindeligt, at partitursystemerne i udgivne partiturer reduceres, således at tomme systemer udelades af pladshensyn. Dette gælder dog ikke første partitursystem, dette skal altid vise alle systemer.

1.3.1 Particel

Til notater skitser samt ved oversigtsbrug kan det være praktisk med flere/mange stemmer i et system. Et sådant reduceret partitur kaldes et *particel*. Et particel er altid utransponeret.

1.4 Opstilling - rækkefølge

Den mest udbredte standard for partituropstilling kommer til udtryk i opstillingen af symfoniorkestrets instrumenter, hvor en lang række forskellige instrumenttyper og – familier er repræsenteret. Instrumenterne grupperes i instrumentfamilierne (fx træblæsere eller strygere) således, at de høje instrumenter placeres øverst, de dybe nederst. Se Fig. 108.

Fig. 108. Opstilling i symfoni- og harmoniorkester

Symfoniorkester		Harmoniorkester ⁷⁰	
Træblæsere:	Fløjte Obo Klarinet Fagot	Træblæsere:	Piccolo Fløjte Obo Klarinet Fagot
Messingblæsere:	Horn Trompet Trombone Tuba	Messingblæsere:	Kornet Trompet Horn Trombone Euphonium
Slagtøj	- stemt - ustemt	Kontrabas	
Øvrige instrumenter (fx celeste)		Slagtøj	Pauke Andet slagtøj
Ikke strøgne strenginstrumenter:	Guitar Klaver Harpe		
Vokal			
Strygere			

Mindre rokeringer kan forekomme, f.eks. kan en solist placeres øverst i partituret, en pianostemme med becifringer kan placeres nederst, men disse rokeringer bør for overskuelighedens skyld begrænses til et minimum.

I mindre ensembler og i ensembler til musik til film og underholdning samt i rytmisk musik bliver mindre ændringer i forhold til ovenstående aktuelle - jf. Fig. 109.

⁷⁰ Efter McGrain, s.192

Fig. 109. Opstilling i jazzensembler⁷¹

Store Jazz-/kommercielle ensembler	Lille jazzensemble	Combo
Træblæsere: Sax 1-5 (incl. fordoblinger)	Blæsere: Saxer Messingblæsere	Trompet
Messingblæsere: Trompet Horn Trombone		Altsax Trombone Baritonsax
Rytmegruppe: Percussion	Rytmegruppe: Guitar Keyboard Bas Trommer	
Strygere		
Evt. Vokal placeres over enten strygere, over rytmegruppe eller øverst		

Fig. 110. Opstilling i pop/rockensembler, rytmegruppe samt vokalensembler⁷²

Pop/rockensemble	Rytmegruppe	Vokalensemble
Vokal Blæsere	Guitar Percussion Keyboard Bas Trommer	Solo vokal Sopran Alt Tenor Bas Instrumental akkompagnement (rækkefølge som symfoniorkester)

1.5 Transponerende instrumenter

Nogle instrumenter (fleste blæseinstrumenter) er transponerende instrumenter: Pga. deres konstruktion – f.eks. blæseinstrumenter pga. rørets længde – svarer tonehøjden af de spillede toner ikke til notationen af disse! Spiller man således et C på en Bb-trompet, en A-klarinet og Horn i F, klinger der hhv. et Bb, et A og et F!

Transponeringsintervallet – intervallet fra den noterede tone til den klingende - varierer fra instrument til instrument, hyppigst nedadgående, om end opadgående findes.

Er transponeringsintervallet en oktav, vil man ikke opfatte instrumentet som egentligt transponerende, man kan i stedet med fordel kategorisere det som *oktaverende*.

1.5.1 Partiturer med transponerende instrumenter

I et transponeret partitur er stemmerne for de transponerende instrumenter transponerede, dvs. noteret i hht. transponeringen for instrumentet, så stemmen klinger korrekt.

- NB! De faste fortegn ændres i hht. transponeringen; således noteres et stykke i Adur for en A-klarinet i C-dur, dvs. uden faste fortegn i partituret.⁷³

Størsteparten af den forlagsudgivne partiturmusik er noteret i transponeret partitur.

1.5.1.1 C-partitur

I et C-partitur noteres alle stemmer i samme toneart, dvs. de transponerende instrumenterne noteres normalt utransponeret⁷⁴, hvorimod de oktaverende instrumenter noteres oktaveret, dvs. i hht. oktaveringen for det pågældende instrumentet, så stemmen klinger korrekt.

⁷¹ Efter McGrain, s.191

⁷² Efter McGrain, s.192

⁷³ En undtagelse herfor er Horn, der noteres transponeret uden faste fortegn, uanset toneart.

⁷⁴ Stemmer af transponerede instrumenter, der er noteret utransponeret i partituret, skal transponeres ved udskrivningen af den enkelte instrumentalstemme.

I et C-partitur er det lettere umiddelbart at danne sig et overblik over de forekommende samklange.

1.5.1.2 Utransponeret partitur

I et utransponeret er der fuld overensstemmelse mellem notation og klang; dette betyder bl.a., at alle stemmer noteres i samme toneart.⁷⁴

1.5.2 Nedad transponerende instrumenter

Neden for er angivet en række almindeligt forekommende nedad transponerende instrumenter. Transponeringsintervallet skal forstås som intervallet fra den noterede tone ned til den tilsvarende, klingende tone.

Fig. 111

Transponeringsinterval	Nedad transponerende instrumenter; Gælder for de anførte horn, når disse er noteret i G-nøglen
Stor sekund	Klarinet i Bb, basklarinet i Bb, når den noteres i F-nøglen, horn (alto) i Bb, trompet i Bb, sopransaxofon
Lille tert	Klarinet i A, basklarinet i A, når den noteres i F-nøglen, horn i A, bob d'amore
Kvart	Altfløjte, Horn i G
Kvint	Engelsk horn, horn i F (det moderne horn), Bassethorn,
Stor sekst	Altsaxofon, horn i Eb
Lille septim	Horn i D
Stor none	Tenorsaxofon, basklarinet i Bb, når den noteres i G-nøglen
Lille decim	Basklarinet i A, når den noteres i G-nøglen
Lille tredecim (Oktav + lille sekst)	Barytonsaxofon

1.5.3 Opad transponerende instrumenter

Neden for er angivet en række almindeligt forekommende opad transponerende instrumenter. Transponeringsintervallet skal forstås som intervallet fra den noterede tone op til den tilsvarende, klingende tone.

Fig. 112

Transponeringsinterval	Nedad transponerende instrumenter; Gælder for de anførte horn, når disse er noteret i F-nøglen
Stor sekund	Horn i D, trompet i D, klarinet i D
Lille tert	Horn i Es, sopraninosaxofon, Trompet i Es
Stor tert	Horn i E, Trompet i E
Kvart	Horn i F, Trompet i F
Kvint	Horn i G
Stor sekst	Horn i A
Lille septim	Horn (alto) i Bb

1.5.4 Oktaverende instrumenter

De instrumenter, der noteres en (eller evt. flere) oktav(er) over eller under det sted de klinger, kan kategorisere som *oktaverende*. Et eksempel: En guitar klinger en oktav under hvor den noteres, dette gælder bl.a. også kontra- og elbas. Piccolofløjte klinger en oktav over det sted, den noteres.

- Opad oktaverende instrumenter⁷⁵: Piccolo-fløjte, Glockenspiel, Celeste.
- Nedad oktaverende instrumenter: Kontrabas, guitar, kontrafagot, horn i C, når det noteres i G-nøglen; endvidere vokaltenor, når den noteres i G-nøglen.

2. Eksempler

Fig. 113

SYMPHONIE FANTASTIQUE

H. BERLIOZ op 14
1833 - 1869

I
Rêveries. Passions

Largo $\text{♩} = 56$

FLAUTI

OBOI

CLARINETTI in $\left[\begin{array}{l} B \\ Sib \end{array} \right]$

FAGOTTI

CORNI in $\left[\begin{array}{l} Es \\ Mi \end{array} \right]$

in $\left[\begin{array}{l} C \\ Do \end{array} \right]$

TROMBE in $\left[\begin{array}{l} C \\ Do \end{array} \right]$

CORNETTI in $\left[\begin{array}{l} G \\ Sol \end{array} \right]$

TIMPANI in $\left[\begin{array}{l} C - G \\ Do - Sol \end{array} \right]$

VIOLINO I

VIOLINO II

VIOLA

VIOLONCELLO

CONTRABASSO

Largo $\text{♩} = 56$

con sordini

pp

pp

pp

pp

HEUGEL & Ce, Éditeurs, ParisTous droits de reproduction
réservés pour tous pays

P. H. 90

H. 31.490

⁷⁵ Disse oversigter rummer de almindeligst forekommende instrumenter og er ikke komplette.

Fig. 114

REQUIEM

G. Fauré.
Op. 48.

I. INTROÏT et KYRIE

Molto largo (♩ = 40)

Flûtes.

Clarinettes.

2 Bassons.

1er et 2e Cors.

3e et 4e Cors.

2 Trompettes chrom. en FA.

1er et 2e Trombones.

3e Trombone.

Timbales.

Harpes.

Molto largo (♩ = 40) *pp sostenuto.* *sempre. pp*

Sopranos.

CHOEUR

Altos.

Ténors.

Basses.

Molto largo (♩ = 40)

1er et 2es Violons.

1er Alto.

2e Alto.

1er Violoncelle.

2e Violoncelle.

Contrebasse.

Orgue.

Re - qui - em a - ter - nam do - na

div. *pp* Re - qui - em a - ter - nam do - na

Re - qui - em a - ter - nam do - na

Re - qui - em a - ter - nam do - na

col 1°

col 1°

Paris, J. HAMELLE Editeur, 22, Boulevard Malesherbes.

J. 4650. H.

U.S.A. Copyright 1900 by J. Hamelle.

Fig. 115. Thad Jones: US⁷⁶

US

by Thad Jones

1st Alto
3rd Alto
2nd Tenor
3rd Tenor
4th Tenor
Baritone
1st Trpts
2nd Trpts
3rd Trpts
4th Trpts
Bass
Drums
Guitar
Piano

1 2 3 4 5 6 7

SOLO (AD-LIB)

$\text{♩} = 108$

Se endvidere eksempler på partiturer Fig. 28, Fig. 34, Fig. 35, Fig. 36, Fig. 40 og Fig. 65.

⁷⁶ Wright, Rayburn: *Inside The Score*, Kendor Music, New York, 1982 (Incl. Bånd/LP). 191 sider.

3. Særlige forhold ved partiturlæsning

3.1 Transponerende instrumenter

Forekomsten af transponerende instrumenter i et partitur kan gøre det vanskeligt at overskue. Hermed et par tips:

- De transponerende instrumenter kendes på de afvigende, faste fortegn, svarende til transpositionen.
Se på Fig. 115. En Bb-trompet bliver i et stykke i Es-dur (dvs. med tre faste b'er) noteret i F-dur!
Se på Fig. 36: Stykket er i A-dur - strygerne i de fire nederste systemer har 3 #'er. Men A-klarinetten (det øverste system) er noteret i C-dur, svarende til, at noteret C på en A-klarinet klinger som et A. Eller med andre ord: Når A-klarinetten noteres i C-dur, klinger den i A-dur!
- Læs relativt! Se igen på Fig. 36: Vi er i C-dur i klarinetstemmen. Den første tone C klinger som et A, tertsen under. De følgende noterede toner bestemmes som en brudt C-dur treklang (på I.trin), som følgelig må klinge som en A-dur treklang! i 4. takt.
- Kromatik: Læs igen relativt! Vi er stadig i C-dur i klarinetstemmen. I 4. takt har vi på 2. slag C-dur-tertsen E, forudgået af en kromatisk forslagstone. Dette klinger i A-dur på samme måde: tertsen cis, forudgået af en kromatisk forslagstone – his.
- Vær opmærksom på hornstemmer – de noteres normalt helt uden faste fortegn.

3.2 Besætning af en stemme

Den enkelte stemme kan være besat korisk eller solistisk – dette angives i oversigten over ensembles sammensætning, men er ofte underforstået.

3.2.1 Solistisk besat

Kun en vokalist eller instrumentalist på samme stemme

3.2.2 Korisk besat

Flere vokalister eller instrumentalister på samme stemme. Angivelsen *divisi* (*div.*) betyder, at vokalisterne/ instrumentalisterne på samme stemme deler sig for at spille flerstemmigt – se fx Fig. 114, tenorer. Angivelsen *unisono* (*unis.*) betyder efterfølgende, at vokalisterne/ instrumentalisterne på samme stemme ophører opdelingen for at spille/synge det samme.

- I symfoniorkestret er strygerstemmerne solistisk besatte, blæserstemmerne er solistisk besatte.

4. Særlige forhold ved partiturnotation

4.1 Rækkefølge af instrumentale/vokale stemmer i partituret

I forhold til angivelserne i Fig. 108, Fig. 109 og Fig. 110 kan mindre rokeringer forekomme, f.eks. kan en solist placeres øverst i partituret, en pianostemme med becifringer kan placeres nederst, men disse rokeringer bør for overskuelighedens skyld begrænses til et minimum.

4.2 Layout

Neden for er anført en række konventioner for opstilling af og notation i et nutidigt partitur. Det er tænkt som vejledning ved udarbejdelse af partiturer, og der kan i eksisterende partiturer forekomme variationer og afvigelser i forhold hertil.

- De enkelte systemer i partituret forbindes i venstre side af en gennemgående lodret linie – derved etableres partitursystemet.
- Flere partitursystemer på samme side adskilles med to fede, parallelle streger.
- Instrumenterne/vokalisternes betegnelser angives på alle sider i partituret til venstre for systemerne, evt. i forkortet form efter det første partitursystem.
- Sektioner i orkestret kan markeres ved hjælp af en akkolade (dvs. klamme) i venstre side, ligesom man kan skabe overblik ved at lade taktstregerne være gennemgående for stemmer, som er beslægtede. I vokale stemmer bruges ikke gennemgående taktstreger, da de kommer i vejen for teksten.
- Undgå gennemgående linie og akkolader i højre side.
- Alle systemer forsynes med nøgle og evt. faste fortegn.
- Indsnit/formled markeres med dobbelt taktstreg og fortløbende øvecifre/bogstaver, placeret over partitursystemet; der gives ikke øveciffer/bogstav til starten.
- Takterne nummereres fortløbende, fx for hvert partitursystem - eller for hver takt; taktnummer placeres under nederste system i partituret. Der nummereres fortløbende og uden gentagelser.
- Evt. becifringer skrives over (og ikke i) det system, der hører til instrumentet, der skal spille becifringerne.⁷⁷

4.2.1 1. side

- På første side anføres titel, komponist, tekstforfatter og arrangør (hvis det er aktuelt).
- I det første partitursystem vises normalt alle stemmer, også de som har pause.
- Over begyndelsen af 1. takt angives tempoet (♩ = M.M. 100 el.lign.).
- Taktart skrives kun i 1. system samt evt. ved taktartsskift.
- Er der optakt i et (evt. nogle) instrument(er), noteres pause for de øvrige.

4.2.2 De følgende sider

På de følgende sider angives (udover nodeteksten, selvsagt):

- Sidetal

4.2.3 Reducerede systemer

Det første partitursystem skal være fuldstændigt; de følgende partitursystemer kan være reducerede ved at udelade stemmer, der udelukkende har pauser.

⁷⁷ Undertiden noteres becifringer endvidere over øverste system som en angivelse af den gældende becifring for alle stemmer.

Det anbefales, at vente med at udføre reduktionen til partituret er færdigt, fx i forb.m. renskift el, lign. – det er hensigtsmæssigt at have alle de tomme takter til sin rådighed under udarbejdelsen af partituret, hvis der skulle blive brug for en ekstra fordobling el.lign.

4.3 De enkelte systemer

- Hver stemme noteres i sit eget system. Er der tale om en stemme med alternerende instrumenter (dvs. at stemmen spilles af forskellige instrumenter, spillet af den samme musiker), noteres den ligeledes i et enkelt system.
- Undertiden ses to eller tre instrumenter indskrevet i samme system af pladsmæssige årsager. Dette gælder fortrinsvis ens instrumenter, selv om andet kan forekomme. Hvis man i et transponerende partitur noterer to (eller flere) instrumenter i samme system, skal de være enten ikke-transponerende eller evt. ens-transponerende.
- Flere stemmer i samme system praktiseres bedst, hvis stemmerne har samme eller næsten samme rytme. Er stemmernes rytmik helt uafhængig, kan der kun skrives op til to stemmer i det enkelte system, idet nodernes stemmemæssige tilhørsforhold her bestemmes af halsens retning, der som bekendt kun kan vende op eller ned!
- Tekst noteres utvetydigt i vokale stemmer.

4.4 Spilleanvisninger

- Overordnede spilleanvisninger – fx *pizz.* for strygere - noteres normalt over hvert enkelt system.
- Dynamiske anvisninger og foredragsbetegnelser noteres normalt under hvert enkelt system. Undtaget herfor er vokale stemmer, hvor dette kan noteres over systemet, så det ikke står i vejen for teksten.

4.5 Unisone passager

- I enkeltsystemer der rummer to eller tre stemmer kan man ved unisone passager nøjes med at notere en stemme og angive hhv. "a2" eller "a3"
- Når to eller flere stemmer, der er noteret i hvert sit system er unisone eller oktave-rede, kan man nøjes med at notere den ene stemme - i den anden skrives "*col*" efterfulgt af angivelse af instrumentet, der spilles unisont med - fx *col 1. trompet*. Oktavparalleller angives ved at skrive eksempelvis "*col 1.trompet 8va*" eller "*col 1.trompet 8ba*".

4.6 Korisk instrumentgruppe - *divisi*

En korisk instrumentgruppe kan opdeles i to eller evt. flere grupper ved akkordspil; dette angives med *divisi* (*div.*). Skal alle spille det samme angives *unisono* (*unis.*)